

- Літературно-критичні праці (1876—1885). — 1980. — С. 153—154.
12. Цимбалістий Б. Родина і душа нашого народу / Богдан Цимбалістий // Українська душа. — К. : Думка, 1992. — С. 66—97.

13. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / передм. І. Дзюби. — Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. — 720 с.

V. HONCHARUK

Uman

IMAGE OF THE VIRGIN IN TARAS SHEVCHENKO'S WORKS

The article reveals the apocryphal folklore image of the Virgin created by Taras Shevchenko which brought on the basis of archaic cult of Mother Earth. In this image reflected heartfelt, sincere and tender feelings of Ukrainian mothers to their children in contradistinction to formal religious veneration of the Virgin Mary

Key words: image of the Virgin, works of Taras Shevchenko, the Virgin Mary, the cult of the Great Mother, the archetype of the kind mother earth.

В. А. ГОНЧАРУК

г. Умань

ОБРАЗ БОГОРОДИЦЫ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

В статье раскрыт созданный Т. Шевченко апокрифическо-фольклорный образ Богородицы, который сформировался на основе архаического культа Матери-Земли. В этом образе, в отличие от формализованного церковного уважения к Деве Марии, отобразились сердечные, искренние чувства украинских женщин-матерей к своим детям.

Ключевые слова: образ Богородицы, творчество Т. Шевченко, Дева Мария, культ Великой Матери, архетип доброй матери-земли.

Стаття надійшла до редколегії 16.08.2014 р.

УДК 883.3.417.3

О. В. ГОРБОНОС

м. Херсон

go1977os@mail.ru

ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНИЙ ДИСКУРС ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК П. БІЛЕЦЬКОГО-НОСЕНКА

Автор статті досліджує основні параметри жанрової природи літературних віршованих казок П. Білецького-Носенка – генезис, проблематику, особливості змістоформи. Метою даного дослідження є виділення ролі і місця гумористично-викривальних концептів структурної модифікації даних творів як результату динаміки жанру у загальному літературному процесі.

Ключові слова: літературна казка, бурлеск, народна сміхова культура, авторська позиція, гумор.

В естетичному просторі нової української літератури перших десятиріч XIX століття відбувалося «...своєрідне накладання й синтез трьох художніх стихій: народної сміхової культури, «низового» бароко... і «низького» класицизму, в якому не лише дійсність, а й античну традицію переосмислено в гумористичному плані. Це виразно-сміхове бачення світу в українській літературі на початку XIX ст. пов'язано з поетикою бурлеску» [4, 33], який був однією «з найпродуктивніших стильових течій» українського письменства майже до початку 30-х років XIX віку. Найповнішим виявом нових ідейно-естетичних тенденцій української літератури стає бурлескно-травестійна поема І. Котляревського «Енеїда». Автор, скориставшись «світовим сюжетом про Енея» та образним багатством національних бурлескних і травестійних традицій, у формі

творчого переспіву-перекладу іонаціонального твору уповні змалював багатоманітні сторони буття українського націосоціуму межі XVIII–XIX ст., передав глибину його менталітету, чим порушив актуальні суспільно-громадські та морально-етичні проблеми. З відтворенням у поемі народного світобачення, його сміхової концепції буття літературознавці пов'язують факт, що саме від І. Котляревського українська культура та українське мистецтво впроваджують у життя застосування гумору в конструктивних цілях для соціально-психологічної реабілітації індивідуальності, нації.

«Енеїда» як суспільно-естетичне явище посприяла появі плеяди українських письменників, для яких творча майстерність і художня манера І. Котляревського стали ідейним і естетичним зразком, навіть прикладом

для наслідування. Неоднорідними були складові цього багатогранного творчого масиву, де поряд із визнаними митцями (П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко) були автори менш відомі (П. Білецький-Носенко, І. Думитрашко, М. Макаровський, С. Писаревський, О. Рудиковський, П. Кореницький). Але літературознавець, відтворюючи автентичний стан мистецтва слова, не повинен вдаватися до оцінного аспекту дослідження; натомість у творчості будь-якого письменника можна й необхідно віднайти самобутні художні явища, факти, здобутки.

Літературна цінність творчості менш відомих письменників зайвий раз підтверджується тим історико-літературним фактом, що автором віршованої літературної казки, на той час нового жанру в літературі перших десятиріч XIX ст., став П. Білецький-Носенко, один із тих, хто продовжував традиції І. Котляревського в літературі цього періоду.

О. Гончар зазначає, що в українській літературі «першим у цьому жанрі (літературній казці. – О. Г.) виступає П. Білецький-Носенко, який близько 1812 р. написав 23 віршовані твори, назвавши їх казками» [2, 85]. Частина тих літературних казок, яку вдалося зберегти (їх близько чотирнадцяти), було надруковано лише в другій половині XIX ст., у жовтні 1872 року, у збірці під назвою «Гостинець землякам: Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних речах».

Слід зауважити, що П. Білецький-Носенко був глибоко освіченою людиною, досконало володів кількома іноземними мовами, уважно стежив за розвитком європейського та вітчизняного літературних процесів; активно займався фольклористичною діяльністю, став одним із найбільш гарячих прихильників творення літератури рідною мовою, розгорнув широку наукову, публіцистичну та літературну діяльність.

Основою сюжетно-композиційної структури літературних віршованих казок П. Білецького-Носенка стають як фольклорні жанри і мотиви, так і «мандрівні» сюжети «conte»-творів інонаціонального походження, зокрема, Вольтера, Лафонтена, Бартелемі та Галлера. Зв'язки казок П. Білецького-Носенка спостерігаються як зі згаданими творами, так і з побудованими на їх переказах-перекладах текстами російських авторів О. Сумарокова, І. Дмитрієва.

Слід зазначити, що в художньо-образній структурі літературної віршованої казки як жанрово-стильової модифікації спостерігається єдність народно-казкової поетики та власне літературних традицій конкретного естетичного простору. Спираючись на це твердження, ми визначаємо мету нашого дослідження - здійснити геноаналіз таких творів через розкриття функціональності й співвіднесення фольклорних і авторських художніх компонентів у моделюванні дійсності та розкритті національно значущих проблем.

Свідомою естетичною настановою автора в текстах його казок вочевидь є максимальне наповнення творів українським первнем; просторові, часові, буттєві, предметні компоненти цих казок мають виразну національну локалізацію. Подієвість творів письменника, аналогічно з народною казкою, формується в невизначеному минулому, проте, як підкреслює Б. Деркач, це - минуле України в різних її просторових орієнтирах [3, 17]. Колізії казок розгортаються або в Прилуках за часів Гетьманщини («Навісна»), або в Києві чи в селі на схилах Дніпра («Три бажання», «Добриня да Цуцик», «Вовкулака», «Мильні баньки»). Письменник наповнює змістові перипетії цих творів ментально-побутовими замальовками, етнографічними деталями, тим самим досягає реальності епізодів казок, ситуацій, образів, певному звільненню від казкової умовності та схематизму.

Сюжетні колізії вказаних творів письменник розгортає дотепно, жваво, невимушено, втілюючи при цьому власну дидактичну тезу. Засудження жадібності, заздрості логічно впливає із сюжетної колізії казки «Мильні баньки», побудованої на дотепному змалюванні бажання убогого глухівського міщанина розбагатіти за рахунок торгівлі склом, яке він і розбив, захопившись власними мріями. Критика пихатості, зарозумілості, сварливості пов'язується з демонологічно-фантастичною розповіддю про незвичайні події, що трапилися з героями казок «Навісна» та «Три бажання». Ці семантико-образні концепти вказаних творів дозволяють віднести їх до жанрової модифікації повчально-розважальних казок, чого не можна з повною впевненістю сказати про такі твори П. Білецького-Носенка, як «Пан Писар», «Кумедійщик», «Невозможне, чого сам біс не здуха зробить».

У даних казках простежуємо тенденцію до переорієнтації ментально-буттєвих описів та деталей з побутово-описових на соціальні. У традиціях просвітницького реалізму їхня тематика спрямовується на розкриття сучасних письменнику проблем не в плані побутово-етичному, а зі спрямованістю на зображення негативних суспільно-громадських явищ.

Така семантична змістонаповненість казок зумовила особливості їхньої художньої форми. Прагнучи до дотепності, жвавості, цікавості викладу змісту, П. Білецький-Носенко доповнює їх соціально виразними штрихами, конкретизує явища побутової реальності. Змалювання окремих епізодів набуває викривального характеру та негативно-констатувальної гумористичної та сатиричної тональності живописання. По-іншому реалізувались трансформовані народно-казкові мотиви в ролі органічної складової художнього світу літературної віршованої казки.

Особливо виразно таку сукупність авторських прийомів як одного із засобів створення індивідуально-авторського художнього світу простежуємо в казці «Пан Писар». Її змістовний центр – пригода головного героя твору з трагічним фіналом. Казка починається вступом автора, що містить соціально-компаративну модель, в якій порівнюються минулі часи з теперішнім буттям України:

... Колись давно
Пан Писар тяг варену...
Той базаринки драв,
а ції, кажуть, взятки [1, 62].

П. Хропко зазначав, що у вступі П. Білецький-Носенко окреслив проблему своєї казки, її виразну спрямованість на сучасну письменникові соціальну дійсність, в якій факти хабарництва в чиновницькому середовищі процвітали і стали типовим явищем [5, 63]. Констатувавши побутування цього негативного суспільного явища, поет переходить до відтворення подій казки. Писар з дружиною їде за молювати свої гріхи до Києва, коли під час переправи через Дніпро вони опиняються під загрозою загибелі. Художня реалізація авторської позиції в цій казці відбувається, насамперед, шляхом зумисне загостреної тональності подій народної побутової казки-новели та використання потенційних можливостей бурлескних мовно-зображальних засобів.

Українська складна життєва ситуація, в яку потрапив пан Писар, в зображенні П. Білецького-Носенка постає як комічно-трагедійна. Боротьба головного героя за життя набуває шаржово-натуралістичних, навіть грубих форм. «Пан Писар», - іронізує автор, - потонув не зразу, бо на ньому була «ведмежа шуба» і сам «гладкий, мов груба, то й ніби сало сплив» [1, 100]. Нагнітання порівнянь (мов груба, ніби сало) як образно-стильові особливості художньої палітри казки П. Білецького-Носенка максимально принижують персонажа в очах реципієнта. Кульмінація твору пояснює сутність спотвореного хабарництвом сприйняття Писаря: «Виявляється на сотні людських голосів: «Давай! Подай! Давай» Писар не реагує, бо «Давати було не в його правилах» [1, 100]. Життєву позицію хабарника, яка вреші-решт стає причиною трагічної загибелі Писаря у водах Дніпра, озвучує в кінці твору його найістинно-правдива дружина:

Йому кажіть: на! возьми! прийми! бери!
Він брать чужеє звик, а не давав ізроду!
Тим часом писар сів в Дніпрі [1, 63].

До цієї ж теми П. Білецький-Носенко звернувся й у казці «Невозможное, чого сам біс не здуха зробить», сюжет якої побудований на використанні традиційного народно-казкового мотиву про запродавання душі чортові. У кінцевому епізоді твору автор відверто звинувачував сучасні бюрократичні негаразди, адже навіть чорт не зміг виконати бажання дружини головного героя казки: знайти чиновника, який не бере хабарі.

Такого й мира до скінчення,
І під землею б чи одрив!
З ліхтарной обійди вселенну,
Сю праведну душу спасенну,
Шкода, мій пане, не знайду [1, 77].

Конкретна життєва основа фантастичного казкового прийому має соціальну спрямованість, викриває хабарництво як одну з огидних рис пансько-чиновницького побуту. Поява таких виразно-викривальних творів у художній спадщині П. Білецького-Носенка не випадкова, тому що перебуваючи на державних посадах, письменник був свідком службових зловживань чиновників, і зображення цього явища у його казках ґрунтується на реальній основі. Зрозуміло, що П. Білецький-Носенко, сповідуючи моральні ідеали доби Просвітниць-

тва, негативно ставився до здирництва, розглядаючи його як украй грубе порушення етичних законів людського суспільства.

Причиною звернення до цієї теми виступає також яскрава виразність зображення цього негативного суспільного явища в «Енеїді» І. Котляревського, яка мала величезний вплив на формування П. Білецького-Носенка – письменника просвітительської генерації. Справді, «як гуманіст і просвітник І. Котляревський ставить свій сміх на службу суспільному прогресові, досягненню гармонії між особистим і суспільним, між людиною і державою. Взаємно опосередковані утвердження і заперечення в неоднозначному (амбівалентному) сміхові, як і в Гоголя, виводять цей сміх за межі сучасного розважального у сферу серйозного» [4, 77].

Проте П. Білецький-Носенко як письменник поміркованих світоглядних позицій у казках «Пан Писар», «Невозможное, чого сам біс не здужа зробить», зображуючи випадки хабарництва, звертає передусім увагу на причини цього явища не стільки з метою його заперечення, скільки для засудження з позицій моралізаторських принципів просвітницького реалізму. Так, у казці «Кумедійщик», засуджуючи хабарництво як сучасне огидне суспільно-громадське явище, П. Білецький-Носенко пояснює його існування насамперед природними нахилами людини, її вродженою схильністю до негативних учинків і проявів зла в особистій діяльності:

Да хто родивсь хапать,
Як та шкодлива кішка,
Лиса або мартишка,
Вже певно буде драть [1, 18].

За позицією Б. Деркача, негативно-тенденційна спрямованість казки П. Білецького-Носенка «Кумедійщик» проти суспільно-етичних вад націосоціуму зумовила її належність до жанрового різновиду соціально-побутової з відвертим сатирично-викривальним струменем [3, 29]. На нашу думку, казки «Пан Писар», «Невозможное, чого сам біс не здужа

зробить», «Кумедійщик», зважаючи на обмеженість їхнього соціального критицизму, генеза якого – помірковано-ліберальні погляди їх автора, належать до сатиричних індивідуальних («пасквільних») творів. Адже, сатира, на думку І. Франка, буває двоїста: «...перший рід просто тикає личностей, що через своє становище, свій характер, свої особенності і навички сталися всім ізвісними, і хочь представляють собою і ізвісний рід, або тип людей, то все-таки виступають в сатирі з всіми своїми особенностями і личними свойствами... У нас охрещено сей рід ненависним іменем «пасквіля». Другий, пізніше вироблений рід сатири, єсть той, що представляє вправді людей в сатирі, но таких, - а властиво в таких моментах, - що тоті їх свойства, тоту їх діяльність однести мож до цілого подібного розряду людей – і, що в сатирі не видно ніяких личних особенностей» [6, 20].

Відтак, етноцентризм казок П. Білецького-Носенка, їх спрямованість на сучасну авторові українську дійсність – домінантні риси авторського художнього світу цих творів, складовою яких стає і гумористично-викривальний пафос у змалюванні негативних суспільно-громадських явищ життя націосоціуму ХІХ ст.

Список використаних джерел

1. Білецький-Носенко П. П. Гостинець землякам : Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних речах / Павло Павлович Білецький-Носенко. — К. : друк. Е. А. Федорова, 1872. — 157 с.
2. Гончар О. І. Просвітительський реалізм в українській літературі: жанри та стилі / Олексій Іванович Гончар. — К. : Наук. думка, 1989. — 176 с.
3. Деркач Б. А. Життя і творчість П. П. Білецького-Носенка / Борис Андрійович Деркач // Білецький-Носенко П. П. Поезії / Павло Павлович Білецький-Носенко. — К. : Рад. письменник, 1973. — С. 3—34.
4. Історія української літератури ХІХ століття : у 2 кн. : підручник / за ред. акад. М. Г. Жулинського. — К. : Либідь, 2005. — Кн. 1. — 2005. — 656 с.
5. Хропко П. П. Біля джерел української реалістичної поезії (10–40 рр. ХІХ ст.) / Петро Панасович Хропко. — К. : Видавництво Київського університету, 1972. — 187 с.
6. Франко І. Збір. творів : у 50 т. / Іван Франко. — К. : Наук. думка, 1976—1986. — Т. 26 : Літературно-критичні праці (1876—1885). — 1980. — С. 20—24.

O. GORBONOS
Kherson

HUMOROUSLY-SATIRICAL DISCOURSE OF LITERARY FAIRY TALES BY P. BELETSKY-NOSENKO

The author examines the main parameters of the genre nature of literary poetic tales by P. Beletsky-Nosenko – genesis, issues, features. The aim of this study is to allocate the role and place humorous concepts of a structural modification of data works as the dynamics of the genre in general literary process.

Key words: literary fairy tale, burlesque, folk rise of humor culture, author's position, humor.

О. В. ГОРБОНОС
г. Херсон

ЮМОРИСТИЧЕСКИЙ И САТИРИЧЕСКИЙ ДИСКУРСЫ ЛИТЕРАТУРНЫХ СКАЗОК П. БЕЛЕЦКОГО-НОСЕНКО

Автор статьи исследует основные параметры жанровой природы литературных стихотворных сказок П. Белецкого-Носенко – генезис, проблематику, особенности содержания и формы. Целью данного исследования является выделение роли и места юмористических и обличительных составляющих структурной модификации данных произведений как результата динамики жанра в общем литературном процессе.

Ключевые слова: литературная сказка, бурлеск, народная смеховая культура, авторская позиция, юмор.

Стаття надійшла до редколегії 15.06.2014 р.

УДК 82. 091

А. І. ГУРДУЗ
м. Миколаїв
gur dai@mail.ru

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ФЕНТЕЗІ XXI століття

У статті на практиці розглядається проблема запозичення в сучасному українському фентезі. Підкреслений парадокс оцінки «конструюючої» і «стихійної» ліній міфотворчості у випадку з індивідуальним доробком митця і шляхом розвитку національної літератури. Обґрунтовано ситуацію вибору перед вітчизняним автором: а) кардинальне національно зумовлене переосмислення систем образів – і високий ризик творчості «для домашнього вжитку»; б) адаптація і паритетне входження до світового корпусу в плані традиції (зокрема, за рахунок компромісу з національною складовою) та в) переосмислення ідейно-структурного плану фентезійного твору і, за умови успіху, можливість певного просування національно ґрунтованих образних систем.

Ключові слова: міжкультурний діалог, традиція, міфотворчість, реінтерпретація, національне і наднаціональне.

У світлі перехідності етапу розвитку сучасної української літератури та її пошуку себе важливі як ніколи проблеми повноцінного входження в світовий корпус при відповідності художнього рівня і збереженні своєї оригінальності (хоча, як видно з критичних опусів сьогодення, саме поняття оригінальності так чи інакше переосмислюється [напр., див. : 9, 198; 12, 7]). Автоматично актуалізоване при цьому питання міжкультурного діалогу – одне з найвагоміших для мистецтва глобалізованого світу, активно вивчається в різноаспектних компаративних дослідженнях і є досить складним у контексті розгляду тенденцій сучасної національної літератури. Очевидно, кращим варіантом тут є баланс «золотої середини», коли в зацікавленні зарубіжним художнім досвідом вітчизняний автор не розчиняється в ньому й не нівелює власний національний.

У кваліфікації шляху українського фентезі XXI ст. як чи не найпродуктивнішого вітчизняного літературного жанру періоду дослідники розходяться в ряді ключових аспектів стосов-

но традиції й новаторства, причому в виниклій ситуації принципові не тільки відповіді на ці питання, але й трактування самих питань.

Будь-яка міфотворчість може тяжіти, і це очевидно, до двох полюсів: базуватися на художньому уявленні митця-автора або ж формуватися як результат переосмислення і відповідного синтезу досвіду авторів-попередників. Зі зрозумілих причин ці дві лінії міфотворчості названо «джойсівською» і «кафкіанською», або «конструюючою» і «стихійною» [18, 178; 18, 181], і прикметно, що формально вони паритетні. Не дарма погляди на визначення авторського міфу переважно розходяться в подібних же аспектах: системній пізнішій реінтерпретації твору як інваріантної моделі (А. Нямцу) або ж здатності конкретного творіння відразу трактуватися як авторський міф (Г. Грабович, О. Забужко, Т. Мейзерська й ін.). У розмові ж про розвиток української літератури і її потребу в національній міфотворчості виявляється парадокс оцінки «конструюючої» і «стихійної» ліній